

Дослідження проблем розвитку кооперації на ринку органічної сільськогосподарської продукції в Україні

Маслак О.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри логістики та виробничого менеджменту
Сумського національного аграрного університету

У статті приводяться результати дослідження щодо проблем розвитку кооперації на ринку органічної продукції в Україні. Проводилося вивчення стану сучасного виробництва органічної сільськогосподарської продукції, розглядалися тенденції вітчизняного ринку органічної продукції, вивчався стан розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні. У статті зазначаються основні переваги кооперації дрібно-товарних виробників на вітчизняному ринку органічної продукції.

Ключові слова: кооператив, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, органічне виробництво, органічна продукція.

Маслак А.Н. ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОБЛЕМ РАЗВИТИЯ КООПЕРАЦИИ НА РЫНКЕ ОРГАНИЧЕСКОЙ ПРОДУКЦИИ В УКРАИНЕ

В статье приводятся результаты исследования проблем развития кооперации на рынке органической продукции в Украине. Проводилось изучение состояния современного производства органической сельскохозяйственной продукции, рассматривались тенденции отечественного рынка органической продукции, изучалось состояние развития сельскохозяйственной обслуживающей кооперации в Украине. В статье указываются основные преимущества кооперации мелкотоварных производителей на отечественном рынке органической продукции.

Ключевые слова: кооператив, сельскохозяйственный обслуживающий кооператив, органическое производство, органическая продукция.

Maslak O.M. INVESTIGATION PROBLEMS OF DEVELOPMENT COOPERATION IN THE ORGANIC AGRICULTURAL PRODUCTS MARKET IN UKRAINE

This article presents the results of research on problems of development of cooperation in the market of organic production in Ukraine. This is study of the state of modern production of organic agricultural products, the state of development of agricultural serving cooperation in Ukraine was studied. In addition, the article shows the main advantages of cooperation of small-scale producers in the domestic market of organic products.

Keywords: cooperative, agricultural service cooperative, organic production, organic products.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Світовий досвід підтверджує, що кооперація є формою об'єднання виробників, яка надає їм можливість конкурувати у жорстких економічних та політичних умовах сьогодення з великими аграрними компаніями. Особливо це стосується фермерів та особистих селянських господарств, які вирішили об'єднатися для налагодження постійного збуту своєї продукції споживачам. Це досить актуально саме в органічній сфері, оскільки останніми роками спостерігається поява все більшої кількості дрібних виробників, які мають бажання не експортувати свою продукцію, а реалізовувати її на внутрішньому ринку, задовольняючи потреби місцевих споживачів. Проте наразі існують окремі проблеми соціально-економічного характеру, які перешкоджають швидкому розвитку такої кооперації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості вітчизняного та світового ринку органічної продукції досліджували такі вчені-економісти, як В. Артиш, Р. Безус, Н. Бородачева, Х. Віллер, Я. Горчаков, Д. Горшков, Т. Дудар, Т. Зайчук, Н. Зіновчук, І. Кириленко, Л. Кілчер, М. Кобець, А. Мазурова, Є. Милованов, В. Писаренко, О. Рудницька, А. Сахота, О. Скидан, М. Федоров, О. Ходаківська, А. Ходус, К. Холгер, О. Шубравська, М. Юсефі та інші. Проблемам сільськогосподарської обслуговуючої кооперації та визначенню шляхів її подальшого розвитку присвячували свої праці такі науковці, як М. Драгоманов, В. Зіновчук, О. Крисальський, М. Кисіль, В. Андрійчук, А. Гуторов, Л. Бойко, Г. Підлесецький, В. Месель-Веселяк, Н. Морозюк, Є. Храпливий, Ю. Нестерчук та багато інших. Безпосередньо під час написання статті використовувалися результати досліджень

(зокрема, за напрямом розвитку ринку органічної продукції) Є. Милованова [4, 5], І. Кириленка, А. Коняшина, Ю. Ємець, В. Ніщети [11]; за напрямом сільськогосподарської обслуговуючої кооперації: Р. Корінця, М. Гриценка, М. Маліка [1], О. Котикової, М. Бабич [13]. Водночас, незважаючи на велику плеяду вчених та досягнуті результати проведених досліджень, залишаються невирішеними окремі проблеми, що стримують подальший розвиток кооперації на вітчизняному ринку органічної сільськогосподарської продукції. Виходячи з цього, напрями обраного дослідження є актуальними та своєчасними.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основною метою роботи є висвітлення результатів дослідження проблеми розвитку кооперації на ринку органічної сільськогосподарської продукції в Україні. Для досягнення поставленої мети були вирішені окремі наукові завдання: досліджений стан сучасного виробництва органічної сільськогосподарської продукції, розглянуті тенденції вітчизняного ринку органічної продукції, проаналізований стан сільськогосподарської обслуговуючої кооперації та визначені перспективи її розвитку на ринку органічної продукції в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. До основних термінів, які використовуються у проведеному дослідженні, належать кооператив, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, органічне виробництво, органічна продукція. Отже, в подальшому у викладенні результатів проведених досліджень під

кооперативом варто розуміти юридичну особу, утворену фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування [1, с. 113].

Згідно з класифікацією організаційно-правових форм господарювання існує декілька видів кооперативів (код 300), серед яких виділяють сільськогосподарський обслуговуючий кооператив (код 350) [2]. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи – це кооперативи, що спрямовують свою діяльність на обслуговування сільськогосподарського та іншого виробництва учасників кооперації. Залежно від виду діяльності вони поділяються на переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі, сервісні та інші. Обслуговуючі кооперативи створюються для надання комплексу послуг, пов'язаних із виробництвом, переробкою, збутом продукції рослинництва, тваринництва, лісівництва і рибництва. Обслуговуючі кооперативи не ставлять за мету отримання прибутку [1, с. 127–128].

З розвитком вітчизняного органічного сільськогосподарства в наукових публікаціях все частіше використовується поняття органічного виробництва. Багато науковців мають власне визначення терміну «органічне виробництво» (в перекладі на англійську – «Organic Farming»), що здебільшого зводиться до такого: «це всеохоплююча система управління господарством та виробництвом продуктів харчування, яка включає в себе пере-

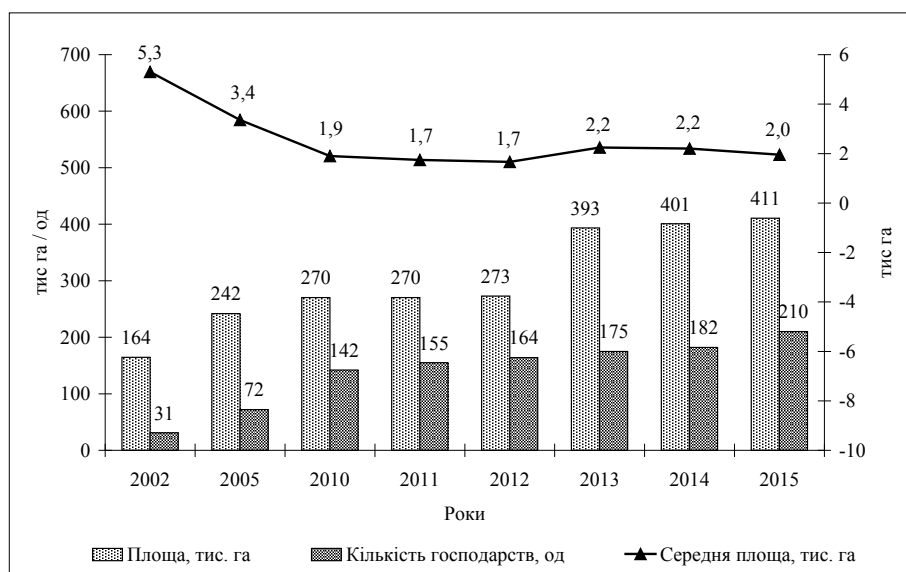

Рис. 1. Динаміка основних показників виробництва органічної продукції в Україні [5]

довий досвід у галузі захисту навколишнього середовища, високий рівень біологічного різноманіття, природозбереження, застосування найвищих стандартів добробуту тварин та способи виробництва, які відповідають перевагам споживачів щодо виробництва продуктів із використанням лише натуральних речовин та процесів» [3, с. 32]. Виходячи з цього, продукція, отримана в результаті органічного виробництва (з підтвердженням відповідними сертифікатами), вважається органічною.

Виробництво органічної сільськогосподарської продукції в Україні. В Україні відсутня офіційна статистична звітність щодо виробництва органічної продукції. Тому моніторинг розвитку органічного виробництва в Україні проводиться здебільшого громадськими організаціями. Однією з перших серед таких організацій розпочала свою діяльність Федерація органічного руху в Україні [4]. Дані щодо виробництва органічної сільськогосподарської продукції з'явилися за підсумками 2002 року. На той час в Україні було зареєстровано 31 органічне господарство, яке обробляло 164,4 тис. га ріллі (рис. 1) [5].

Упродовж наступних років відбулося поступове збільшення чисельності вітчизняних органічних господарств та земельних наділів у їхньому обробітку. За даними Федерації органічного руху в Україні у період з 2005 до 2015 року загальна чисельність органічних господарств збільшилася до 210, або майже в 3 рази. При цьому площа сертифікованих сільськогосподарських угідь в Україні під вирощуванням органічної продукції досягла у 2015 році майже 411 тис. га, що більше порівняно з 2010 роком у 1,7 разів. Загалом частка українських сертифікованих органічних площ становить близько 1% загальних сільськогосподарських угідь. Це дало можливість Україні зайняти перше місце у східноєвропейському регіоні за сертифікованими площами органічної ріллі та зміцнити свої позиції у двадцятці світових країн-лідерів органічного руху [5].

Більшість українських органічних господарств розташовані в Одеській, Херсонській, Київській, Полтавській, Вінницькій, Закарпатській, Львівській, Тернопільській, Житомирській областях. Розмір органічних підприємств коливається від кількох десятків гектарів, як у більшості європейських країн, до кількох тисяч гектарів. Середній розмір сертифікованого органічного господарства в Україні становить майже 2 тис. га, що значно більше порівняно з аналогічними господарствами інших країн [5].

Із розвитком трудомістких напрямів виробництва органічної продукції створюються невеликі за розміром дрібні та середні господарства. Підтвердженням цього є тенденції розвитку органічних господарств упродовж останніх десяти років. Якщо у 2005 році середній розмір органічних господарств становив 3,4 тис. га, то у 2013–2014 роках знизився до 2,2 тис. га, а в 2015 – до 2,0 тис. га. Надалі прогнозується зростання чисельності виробників органічної продукції за рахунок малих та середніх за розмірами господарств, що впливатиме на зменшення загального середнього розміру площі у їхньому обробітку [5].

Найбільшу частку у структурі виробництва органічної сільськогосподарської продукції мають зернові, зернобобові та олійні культури (рис. 2) [5].

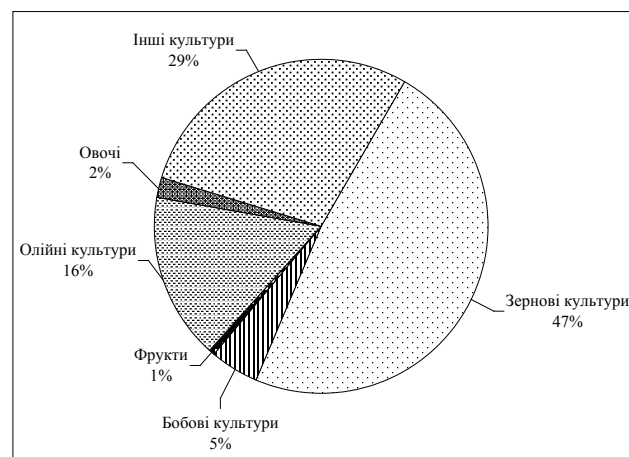

Рис. 2. Структура виробництва органічної продукції в Україні [5]

На менших площах вирощують овочі, фрукти, зелень, виноград, баштанні культури. До того ж, в Україні на початок 2016 року сертифіковано 540 тис. га дикоросів [5].

Ринок органічної продукції в Україні. Внутрішні продовольчі потреби населення країни забезпечуються за рахунок традиційних харчових продуктів. При цьому органічна продукція відіграє другорядну роль серед продуктів харчування, про що свідчать дослідження Федерації органічного руху України. За підсумками 2015 року вартість внутрішнього споживчого ринку органічної продукції досягла майже 18 млн євро, або 3 євро/душу населення. Упродовж останніх років обсяги споживання органічної продукції постійно зростають. Якщо у 2010 році український ринок органічних продуктів оцінювався на рівні 2,4 млн євро, то до 2016 року він зріс у 8,8 разів (рис. 3) [5]. Споживання органічної

продукції збільшується, особливо у великих містах.

Найбільшим попитом серед органічних продуктів користуються молоко та молочні продукти, м'ясо та м'ясні продукти, овочі та фрукти, соки, крупи, борошно тощо. Реалізація продукції відбувається як через мережі супермаркетів, так і через спеціалізовані магазини, що займаються продажами органічних продуктів, а також через мережу Інтернет [6].

Україна має значний потенціал з експорту органічних продуктів. Експерти оцінюють щорічні можливості надходження коштів від продажу такої продукції на зовнішніх ринках до 50 млн євро. Основними покупцями української «органіки» є такі країни, як Німеччина, Австрія, Польща, Італія, Франція, Нідерланди, Данія, Швейцарія, США, Канада, попит у яких з кожним роком зростає. До цих країн здебільшого експортуються зерно, олійне насіння, боби, ягоди, фрукти та дикороси. До того ж асортимент такої продукції постійно розширюється та доповнюється, зокрема, соняшниковою та ефірними оліями, концентрованим яблучним соком, горіхами, джемами, сиропами та березовим соком [5].

Сучасна інфраструктура ринку органічної продукції в Україні характеризується відсутністю достатньої кількості сертифікованих складів для зберігання продукції, переробних підприємств для виробництва органічних харчових продуктів, а також посередницьких структур для заготівлі та постачання органічної продукції. При цьому через збільшення чисельності серед виробників органічної сільськогосподарської продукції дрібних та середніх господарств зростає потреба у створенні відповідних обслуговуючих кооперативів.

Розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації та її перспективи на ринку органічної продукції в Україні. В основі становлення та розвитку сільської економіки є кооперація дрібних виробників товарної продукції. Сільські території відіграють важливу роль у функціонуванні української економіки та суспільства. На них проживає близько третини населення, а їхня площа становить майже 90% території України. У нинішніх умовах сільські території розглядаються як

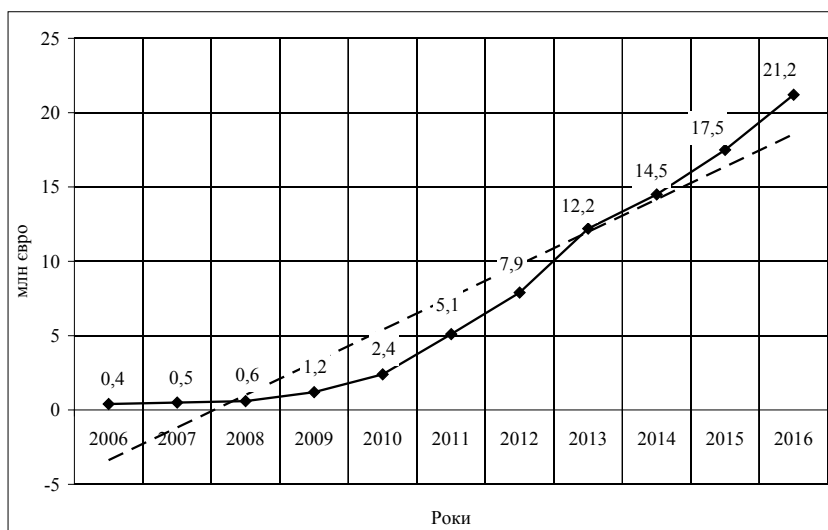

Рис. 3. Динаміка внутрішнього споживання органічної продукції в Україні [5]

додатковий складник аграрного сектору країни. Загалом в Україні налічується близько 14,5 мільйонів домогосподарств, а їхня частка у сільськогосподарському виробництві за підсумками 2015 року становить 44,9% [7].

За офіційною статистикою господарствами населення виробляється 75% молока від загального виробництва в державі, м'яса – 37%, картоплі – 98%, овочів – 86%, фруктів і ягід – 81%; виробляються значні обсяги зерна і навіть технічних культур [8; 9]. Незважаючи на це, в селах і донині відсутня належна заготівельно-збутова мережа. Заготівельні пункти переробних підприємств не відповідають потребам сьогодення, оскільки не забезпечують належних умов формування товарних обсягів якісної продукції та реальних закупівельних цін.

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства станом на 1 січня 2016 року в Україні функціонує 1026 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, що більше порівняно з 2005 роком у 1,76 разів (рис. 4) [10].

Упродовж 2014–2015 років темпи зростання чисельності таких кооперативів суттєво знизилися. Якщо за період 2011–2013 років щорічно до загальної чисельності додавалося в середньому понад 100 таких об'єднань, то за останні два роки – лише 4–5 кооперативів. Проте понад третина сільськогосподарських кооперативів в Україні зареєстровані, але не здійснюють господарську діяльність.

В Україні створені та функціонують лише одиничні органічні кооперативи, серед яких – сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи «Сновянка», «Надія», «Жуківський дар»,

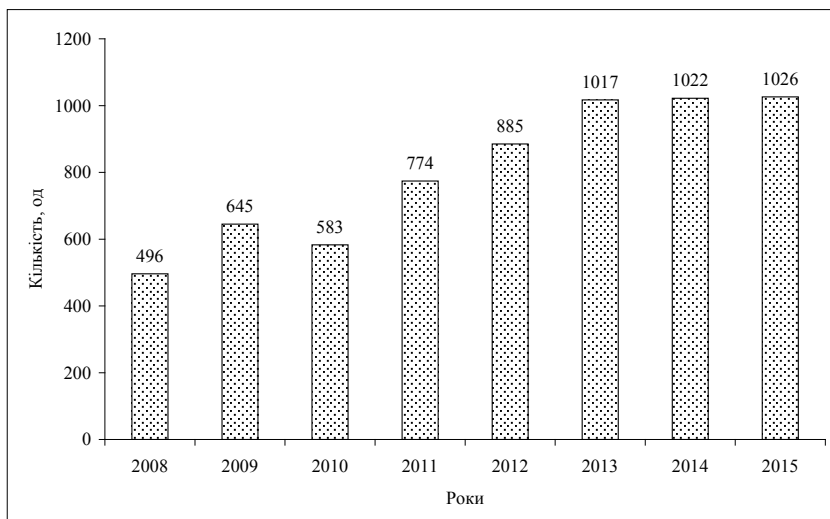

Рис. 4. Динаміка створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні [10]

що на Чернігівщині; «Київський» – на Київщині; «Чиста флора» – на Івано-Франківщині, а також найбільший в Україні Перший національний аграрний кооператив, який активно працює у Хмельницькій області та розпочинає свою роботу у сусідніх областях України [11, с. 30; 12].

До основних причин, що стримують подальший розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, належить, по-перше, відсутність локального розміщення дрібнотоварних виробників однорідних видів органічної продукції. Внутрішній ринок органічної продукції лише починає формуватися, тому багато фермерських господарств проходять процедуру сертифікації та вивчають цей ринок.

По-друге, відсутність розуміння суті сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, що бере свій початок із часів колективізації сільського господарства. Варто погодитися з науковцями О. Котиковою, М. Бабицькою щодо ототожнення сільським населенням сутності колективних господарств та кооперативів та

ускладненого розуміння різниці між цими двома формами господарювання. Подолання цього стереотипу мислення є дуже складним завданням, оскільки колективні господарства дійсно у своїй діяльності мали певні ознаки кооперативної організації [13, с. 52].

По-третє, однією з найбільших проблем розвитку обслуговуючої кооперації є відсутність достатнього фінансового забезпечення для створення належної матеріально-технічної бази. Потенційні члени кооперативів мають обмежені фінансові можливості через низький рівень доходів. До того ж, на регіональному рівні відсутні дієві програми підтримки новостворених та наявних кооперативів.

На державному рівні розглядаються можливості фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників різних організаційних форм. Так, основними програмами підтримки розвитку підприємств АПК за рахунок коштів загального фонду Державного бюджету України на 2017 рік передбачено видатки в обсязі понад 2,0 млн грн. (табл. 1) [14].

Таким чином, дрібнотоварні виробники можуть отримати на конкурсних засадах кредити через Український державний фонд підтримки фермерських господарств, фінансову підтримку на розвиток садівництва та виноградарства, а також розвиток тваринництва, де перевага буде надаватися сертифікованим органічним господарствам.

Незважаючи на низький рівень розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації на ринку органічної продукції, вона має значні перспективи. Кооперація надає можливості дрібнотоварним виробникам конкурувати на внутрішньому та зовніш-

Таблиця 1

Програми підтримки розвитку підприємств АПК

Коди	Програма	Асигнування, млн грн
2801030	Фінансова підтримка заходів у агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів	300,0
2801350	Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляду за ними	75,0
2801460	Надання кредитів фермерським господарствам	25,0
2801540	Державна підтримка галузі тваринництва	170,0
2801580	Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників	1473,0

Джерело [14]

ньому ринках за рахунок створення належної заготівельно-збутової матеріально-технічної бази, узгодженості щодо виробництва однорідної продукції, формування товарних партій продукції, забезпечення систематичних поставок продукції впродовж року, розвитку первинної та поглибленої переробки сільськогосподарської продукції. Такі переваги кооперації впливають на збільшення доходів виробників органічної продукції – членів кооперативу та сприяють наповненню місцевих бюджетів.

Висновки з цього дослідження. В Україні спостерігається тенденція до збільшення чисельності органічних сертифікованих господарств та розширення площі сільськогосподарських угідь, придатних для виробництва такої продукції. Водночас внутрішній ринок органічної продукції є малорозвиненим. Його

основними характеристиками є відсутність достатньої кількості сертифікованих складів, переробних підприємств, а також посередницьких структур, що загалом ускладнює організацію заготівель, переробку та постачання органічної продукції. До того ж дрібнотоварні виробники із власною продукцією залишаються поза основними заготівельно-збутовими ланцюгами товарних поставок на внутрішньому ринку. Тому в подальшому перспективним напрямом розвитку ринку органічної продукції є створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, які об'єднуюватимуть органічні дрібнотоварні господарства. Виходячи з цього, у подальших наукових дослідженнях необхідно розглянути моделі функціонування таких кооперативів враховуючи місцеве ресурсне забезпечення сільських територій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація: Словник-довідник / За заг. ред. Р.Я. Корінця, М.П. Гриценка, М.Й. Маліка. – Львів: НВФ «Українські технології», 2010. – 160 с.
2. Класифікація організаційно-правових форм господарювання: Державний класифікатор України. ДК 002:2004. – Київ: Держспоживстандарт України, 2004. – 13 с.
3. Українсько-англійський словник з аграрної політики / О. Трофімцева, О. Жеймода. – Київ: Німецько-український агрополітичний діалог, 2015. – 50 с.
4. Федерація органічного руху в Україні – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://organic.com.ua>.
5. Органік в Україні – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://organic.com.ua>.
6. Маслак О.М. Формування ринку органічної сільськогосподарської продукції в Україні // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – № 10. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/issue-10-2016>.
7. Основні показники сільськогосподарської діяльності домогосподарств у сільській місцевості в 2015 році: статистичний бюлетень. – Київ: Державна служба статистики України. – 33 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Рослинництво України 2015: статистичний збірник. – Київ: Державна служба статистики України. – 180 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Тваринництво України 2015: статистичний збірник. – Київ: Державна служба статистики України. – 180 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Динаміка розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів за 2009–2016 рр. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://organic.com.ua>.
11. Кооперація та органік. / За ред. І. Кириленка, А. Коняшина, Ю. Ємець, В. Ніщети. – Київ: Органік Прінт, 2014. – 80 с.
12. Перший національний аграрний кооператив – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pnak.com.ua/>
13. Котикова О.І. Стан та проблеми розвитку обслуговуючої кооперації у сільському господарстві України / О.І. Котикова, М.М. Бабич // Кооперативні читання: 2013 : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 4–6 квіт. 2013 р. – Житомир : ЖНАЕУ, 2013. – С. 47–57.
14. Довідка про фінансування видатків Мінагрополітики України за рахунок коштів загального фонду Державного бюджету України у 2017 році. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua>